

DEPRESYONA KARŞI ÂMME MASRAFLARI YOLU İLE MÜCADELE

Asistan Sadun AREN

- I — Başlangıç :
- II — Depresyonun mahiyeti ve alınacak tedbirler,
- III — Âmme masraflarının artırılması, Pump - Priming
 - A.
 - a — Teorinin takdimi
 - b — İncelenecek bazı noktalar
 - B. Finansman
- IV — New Deal
 - A. Umumî mülâhazalar
 - B. Tedbirler ve finansman.
- V — Netice.

I — BAŞLANGIÇ

Kapitalist iktisat nizamının zaman zaman devrevî buhranlara uğradığı çok bilinen ve üzerinde fazla durulan bir hakikattir. Bazılarının sun'î olarak bazı faydalarını bulmak istemelerine rağmen, hemen hemen herkes, devrevî buhranların kaldırılması veya şiddetlerinin azaltılması hususunda ittifak etmişlerdir (1).

Refah devrinin geçici nimetleri, buhranda fazlası ile ödetilmekte ve bir sürü çetin sosyal meseleler ortaya çıkmaktadır. Son buhranın sebep olduğu muazzam işsizlik, siyasî ve içtimaî bünyeyi tehdit etmeye başlamış ve genel olarak konjunktür dalgalanmaları ve özel olarak depresyonla mücadeleyi, teorik bir imkânın tatbikinden ziyade, bir zaruret haline sokmuştur.

Konjunktür dalgalanmalarını önlemek veya hafifletmek gayesini güden daha geniş ve devamlı olan tedbirler mevzuumuzun dışındadır. Biz içine düşülmüş bir depresyondan kurtulmak için ne gibi tedbirler alınabileceğini inceliyeceğiz (2).

(1) Wesley Clair Mitchel.. - *Business cycles and their causes* - California 1941 S. 189.

(2) Röpke - *Konjektür ve buhranlar* S. 175 147.

Fakat daha başlangıçta çok önemli bir noktanın sarahatle belirtilmesi lâzımdır. Mesele şudur: alınacak tedbirler, iktisadî hayatta bir bünye değişikliğine sebep olacak mıdır olmayacak mıdır? Diğer bir deyimle bahis mevzuu olan şey, *an'anevî iktisat nizamının kaldırılması mıdır, islah edilmesi midir?*

Bu سوالin cevabı bizi, sosyalizm mi, kapitalizm mi şeklindeki bitmez tükenmez münakaşalara sürüklenmekten kurtarır ve yolumuzu şüphelere düşülmiyecek şekilde aydınlatır (3).

Biz, kalkınmayı *kapitalist nizamın kalkınması* mânasında alıyoruz. Bu hükme vardıktan sonra, alınacak tedbirlerin genel vasfını tereddüde düşmeksizin tayin edebiliriz. Bütün tedbirlerin, kelimenin mânasına da uygun olarak, *muvakkat* mahiyette olması lâzımdır. Yani iktisadî faaliyetlere kümülâtif olarak artacak olan bir ilk hız verdikten sonra ortadan kalkmalıdırlar. Yahut, tedbirin gayesi, ilk hız vermek değil de bünyede hasıl olmuş aksaklıkların tedavisi ise, bu hudut aşılmamalıdır.

Bu başlangıç mülâhazalarından sonra mevzuumuza girebiliriz.

II — DEPRESYON VE ALINACAK TEDBİRLER

Depresyona karşı mücadele etmek için, herşeyden evvel depresyonu iyice kavramak lâzımdır. Depresyonun sebepleri ve vasıfları üzerinde, sade ve vazıh bir anlayışa varmadıkça, bu istikamette daha fazla ilerlemek zavallı bir çabalama olmaktan ileri geçemez. Bu zarureti şu mülâhaza da takviye etmektedir :

Depresyon iktisadî devrenin bir parçasıdır. İktisadî devreleri ise pek muhtelif teoriler izah etmek istemektedir. Bu vaziyet karşısında, depresyonu, müstakil bir şeymiş gibi ele almak ve bazı umumî tedbirlerden bahsetmek ortaya şu sualleri çıkarır :

Acaba muhtelif teoriler birbirine mi karıştırılacaktır, yoksa zımnen bir teori mi kabul edilecektir? Ve nihayet, acaba, iktisadî devre teorileriyle depresyonda alınacak tedbirler arasında zannedildiği kadar sıkı bir bağ yok mudur?

İşte gerek yolumuzda ilerliye bilmek, gerekse önümüze çıkan bu teorik meseleyi halledebilmek için depresyonun mahiyetini incelememiz lâzımdır.

(3) Röpke'nin *Konjonktür ve Buhranlar* adlı kitabı baştanbaşa bu münakaşa ile doludur.

Bunun için, biz, depresyonun başlıca vasıflarını belirtmek yolunu tutacağız.

Evvelâ, bir arada ele alınmaları lâzım gelen üç olayı zikretmek lâzımdır:

- 1 — İşsizlik,
- 2 — İstihsalin daralması,
- 3 — İstihlâkin daralması.

Bunlar depresyonun temel vasıflarıdır ve bir kriter olarak kullanılabilir (4). Öyle ki bunlardan hiç değilse biri bulunmadıkça bir depresyondan bahsedilemez. Kaziyenin aksi de doğrudur, bunlardan bir tanesi bulunduğu takdirde, mutlak surette bir depresyon vardır. Bu hususta ehemmiyetli olan nokta şurasıdır ki, her ne kadar bu üç vasıf çok defa bir arada bulunurlarsa da, birisinin, hattâ ikisinin bulunmadığı haller de olabilir.

Meselâ, daha düşük seviyede bir kapitalist istihsal tekniği kullanıldığı takdirde, işsizlik olmayacağı halde istihsal daralır. Bu durumda iken, dışardaki kapitalin istihlâki suretiyle, istihlâk de eski seviyesinde tutulabilir. Böylece depresyonun yegâne müş'iri istihsal hacmi olur (5).

Bu incelemeden çıkarılacak netice şudur: Alınacak tedbirler sadece bu üç vasıftan birisini - ki bu hemen her zaman işsizliktir - önlemek gayesini gütmekle iktifa ederse depresyona karşı hiç bir şey yapılmamış olur. Mevcut iş hacmini bütün işçiler arasında, daha az kapitalist istihsal tekniği kullanarak veya iş gününü azaltarak, taksim etmek iktisadî değil içtimaî bir tedbirdir. Ve iktisadî neticesi faaliyetlerin daha düşük bir seviyede muvazelenendirilmesidir. — *equilibrium in a low level of activity* —

İkinci olarak, yukarıdakilerle çok alâkalı olmakla beraber, ayrıca tetkik edilecek kadar önemli olan diğer bir vasfa işaret edelim: Bu, istihsal kapasitesi fazlalığıdır. İşte bu vasıf, yani kullanılmayan bir istihsal kapasitesinin - veya imkânının - mevcudiyeti, depresyonu, aşağı bir faaliyet seviyesinde müvazelenenmiş herhangi bir normal iktisattan ayırır (6).

Böylece bu vasıf bize depresyonun, daha yüksek bir faaliyet seviyesinden daha aşağı bir faaliyet seviyesine düşmek fakat bu yeni sevi-

(4) G. V. Haberler, *Prosperity and depression*. 1938 Cenova S. 161 - 162.

(5) Haberler, *Age* S. 161 - 167 bilhassa Foot notelar.

(6) Bu bakımdan işsizlik de kullanılmıyan bir istihsal kapasitesi demektir.

yede muvazelenmemiş bulunmak demek olduğunu gösterir.

Bu düşüncelerden çıkarılacak netice de, deminkinın hemen hemen aynıdır. Yani alınacak tedbirlerin gayesi ekonomiyi, depresyonla düşmüş olduğu aşağı seviyede değil, evvelki yukarı seviyesinde müvazenelelendirmektir.

Burada, depresyonun çok önemli bir vasfı olan psikolojik durumun kötümser oluşundan bahsetmeden evvel, biraz yukarıda temas ettiğimiz, teorik sorunun cevabını verelim:

Depresyonda bir istihsal kapasitesi fazlalığı bulunduğundan bahsetmiştik. Bu fazlalık, daha ziyade istihsal malları imal eden sanayide görülür. Ancak bu sanayi iyice tarif edilmemiştir. Biz bu etüdün maksadına uygun olarak, radyo, otomobil, mobilya gibi dayanıklı istihlâk mallarından; çimento, makine gibi istihsal malları sanayiine kadar bir çok faaliyet branşlarını bu sahaya sokuyoruz.

İktisadî hayat genişlemeye başlayınca tesirlerini daha ziyade dayanıklı mallar istihsal eden sanayide gösterir. Bunun iki sebebi vardır:

1 — Kapitalist istihsal tekniğinde, istihlâk maddelerinin arttırılması için evvelâ alâkalı istihsal malları sanayiinin genişlemesi lâzımdır. Meselâ Kumaş istihsalinin artması için, evvelâ dokuma makineleri yapan sanayiinin ve bunun için de demir ve kömür sanayiinin genişlemesi lâzımdır.

Burada dikkat edilecek nokta şurasıdır ki, istihlâk mallarındaki *kalıcı* olan meselâ % 10 bir artış, istihsal malları sanayiinde aynı nisbette, fakat *muvakkat* bir artışa sebep olur. İstihlâkteki artışı karşılayacak kadar makine, ve sair vasıtalar imal edildikten sonra, hiç değilse, yenileme zamanına kadar faaliyeti tatil etmek icabeder. Diğer bir deyimle, istihsal malları sanayiindeki artışın seviyesini muhafaza edebilmesi için, istihlâk malları sanayiindeki artışın seviyesini muhafaza etmesi değil, bu artışın devam etmesi lâzımdır.

2 — Nasıl ki bir ferдин geliri artınca daha ziyade konforunu, lüksünü ve müstakbel gelirini artıracak vasıtaları satın alırsa, bir millet iktisadı da aynı şeyi yapar. Faaliyet arttığı zaman, bu daha ziyade inşaat ve derece derece dayanıklı maddeler istihsal eden sanayie yöneltilir. (7).

(7) Sumner H. Slicher - Implication of the Shortes Hour Movement. Proceeding of the Academy of political Science.

Zaten iktisadın yüksek bir faaliyet seviyesinde müvazeneleşmesinden de bu kastedilmektedir.

Fazla genişlemiş olan sanayi branşlarının, umumî inkişaf durakladığı veya yavaşladığı zaman faaliyetlerini tatil etmek zaruretinde olduklarını görmüş bulunuyoruz. Faaliyetin bu suretle daralması, yaratacağı kötümser psikolojinin de yardımıyla, kümülâtif olarak artar ve bütün bir iktisadî depresyona sürükler.

Muhtelif devrevî buhran teorilerinin ihtilâf halinde oldukları mesele bu değil, iktisadın anormal olarak nasıl olup da şiştiğidir. Teoriler arasındaki fark, esas itibariyle iktisadî hayatın depresyon ana kadar olan genişleme safhasının izahındadır. Yoksa, istihsalin kritik noktaya kadar genişledikten sonra çökeceği umuman kabul edilmiş bir hakikattir.

Bu suretle, depresyonda alınacak tedbirlerin, muayyen bir teoriye bağlanmayı icabettirmedeğini izah etmiş bulunuyoruz.

Böylece depresyonun bahsini edeceğimiz üçüncü önemli vasfına gelmiş oluyoruz. Bu vasıf kötümserliktir. Gerçekten, depresyonda, içtimaî gelişmenin durduğu veya azaldığı, istikbalin vaitkâr olmadığı ve insanların sadece elemanter ihtiyaçlarını düşündükleri, konfor ve lüksü geri plânlara attıkları görülür ve müteşebbis değil, kanaatkâr ve kötümser bir hava eser. Bazan bu havanın esmesini yaklaşımakta olan bir harp tacil edebilir.

Bu incelememizden çıkaracağımız netice de şudur: alınacak tedbirler, bilhassa dayanıklı mallar sanayiini faaliyete getirmek ve insanlara neş'e ve iyimserlik aşılama gayesini gütmelidir.

Nihayet bahsini edeceğimiz son önemli vasıf para ve kredi meselelerine dairdir. Depresyonda kötümser psikoloji ve emniyetsizlik havasından ötürü tedavül hacmi daralmıştır. Bir çok hususî teşebbüsler kredi bulamadıkları için malî buhran içine düşmüşler, ya iflâs etmiş veya hut o âkibete sürüklenmektedirler.

Bu durumun icabettirdiği tedbirler ise şunlardır: Eyvelâ tedavül hacmi genişletilmeli ve bu sahadaki emniyet eski haline iade edilmelidir. İkinci olarak bu suretle hazırlanmış olan zeminden istifade edebilmeleri için, hususî müesseselere krediler temin edip müşkülâtları halledilmelidir.

Şimdiye kadar depresyonun temel vasıflarını ve alınacak tedbirlerin mahiyetlerini kısaca izah etmiş bulunuyoruz. Görülüyor ki, tedbirler çok muhtelif olmak zorundadır. Biz bunların içinden sadece âmme

masraflarını arttırmak suretiyle depresyondan kurtulmak gayesini güden tedbirlerden bahsedeceğiz. Ancak bu tedbirleri incelerken yukarıda vermiş olduğumuz neticelerden faydalanacağız.

III. — ÂMME MASRAFLARININ ARTTIRILMASI PUMP — PRIMING

A. a — Âmme masraflarının arttırılması suretiyle depresyonu yenmek için alınan tedbirlere kısaca *Pump - Priming* denmektedir.

Bu fikrin dayandığı faraziye şudur: Depresyon esnasında hususî ekonomi sektöründe faaliyet daralmıştır. Bu daralmanın sebebi geçicidir. Binaenaleyh, âmme masraflarının arttırılması suretiyle bu faaliyet noksanı telâfi edilmiş ve hususî ekonomi sektörüne eski faaliyet hacmine varmak için bir ilk hız verilmiş olur.

Bazan otomobilleri, işliyerek yürüyebilmesi için bir müddet iterek yürütmek lâzımdır. Burada da vaziyet aynıdır. Bir ilk hız, bir teşvik iktisadî refah istikametinde harekete getirecektir (8).

Bu işin mekanizmasını inceliyelim: Bir pump - priming programı işsizlik aidatı ödemeyi de ihtiva ederse de, esas itibariyle geniş bir inşaat programıdır. Bu suretle gerek ücret gerek malzeme bedeli olarak, iktisadî bünyeye muazzam miktarda satın alma kuvveti zerkedilmiş olur. Bu paralar muhtelif defalar el değiştirir. Evvelâ işçiler harcar, bu suretle para kazananlar onu, gerek kendi zatî ihtiyaçları, gerek artan talebi karşılamak için ham madde ve malzeme ihtiyaçları için tekrar sarfeder ve ilâh... Ancak, masraflar her defasında bir miktar tasarruf yapıldığı için, azalır ve bir müddet sonra sıfıra iner ve yok olur.

Böylece ilk yapılan, meselâ bir liralık bir masraf, azalarak teker-rür ede ede cem'an, meselâ, 4 liralık bir masraf hacmi yaratmış olur. İşte, bir ilk işin - veya masrafın - kendisinden bir kaç defa büyük bir iş hacmi yaratmasına emsal prensibi denmektedir. - *Multiplier principle* - P.P. in hususî ekonomi sektörünü harekete geçireceği hakkındaki faraziye bu emsal prensibine dayanmaktadır.

Genel hatları itibariyle P.P. budur. Fakat incelenmesi lâzımgelen bazı noktalar vardır.

b — Birinci nokta, P.P. programına ne zaman başlamak lâzımgeldiği hususudur.

(8) Sherwood M. Fine "Public Spending and Post war Economic Problem New York, 1944, ss. 12 - 16.

Depresyon, bir evvelki devrenin aksaklıklarını ihtiva ettiğinden derhal P.P. ye başlamak bunların devamını temin eder. Bu sebepten, ekonominin bünyesindeki anormallikleri, ya kendi kendilerine yahut alınacak tedbirlerle, tasfiye edilmelerini beklemek icabeder. Şurasını hiç unutmamalı ki, P.P. sadece genişleme siyasetidir ve hiç bir tashih edici fonksiyonu yoktur.

İkinci nokta emsal prensibi hakkındadır. Emsal prensibinin sihirli tesirlerine fazla güvenmemek lâzımdır. Ekonominin bir ilk teşvik ile harekete getirildikten sonra, bu halin kümülâtif olarak artacağı şeklindeki P. P. felsefesi tamamiyle doğrudur. Fakat bu teşvik nereden yapılmalıdır? Emsal prensibi her vaziyette aynı şekilde işler mi?

İşsizleri âmme inşaatlarında çalıştırıp mukabilinde ücret vermek, istihlâk malları sanayiini teşvik etmek demektir. Hele bu suretle alınan tedbirler, ücretler umumî yekûnunu arttırmakla beraber, münferit ücretlerde bir düşmeye sebep olursa, teşvik edilen endüstri sahası, en lüzumlu istihlâk mallarını imal eden sanayi olur. Çünkü, tabii olarak, düşük ücret alan insanlar gelirlerini ancak en lüzumlu ihtiyaçlarına sarfederler. Radyo, mobilya gibi orta dayanıklı mallar sanayii genişlemez. Hattâ, ücret seviyelerinin düşmesi halinde, daralır. Gerçi istihlâk sanayiinin teşviki istihsal sanayiini de teşvik eder. Fakat bu, yukarıda izah ettiğimiz gibi, muvakkat mahiyettedir. Gerekli teçhizat elde edilince talep durur (9).

Yazdıklarımızı hülâsa etmek istersek diyebiliriz ki, "istihlâk malları sanayiindeki inkişaf, itildiği yerde kalır (10).

İstihsal tekniğinin bugünkü seviyesinde, sadece başlıca ihtiyaç maddelerinin istihsalıyla ilgili sanayi faaliyet halinde bulunması ktişafın bir inkişaf haline varmış olması demek değildir. Bu suretle memleketin istihsal kapasitesinin ancak bir kısmı harekete getirilmiş ve ekonomi aşağı bir hayat standardında müvazelenendirilmiş olur. Halbuki, bir cemiyetin maddî inkişafı konfor ve lüks maddelerinin geniş mikyasta istihsalı demektir. İnkişafın tahkim edilmesi bu gibi madde ve hizmetlerin zarurî karakter almaları suretiyle olur.

Bu inkişaf, cemiyetin tatmin imkânları ile beslenen inkişaf arzusu-na dayanır.

(9) The NIRA and Stabilization - Otto Nothan - The American Economic Review. Vol 25. Mart 1935.

(10) Sherwood M. Fine, age, s. 22.

Bu düşünceleri şu şekilde ifade edebiliriz: Hansen'nin dediği gibi istihlal hacmini istihlal hacmi değil, bilâkis, istihlal hacmini istihlal hacmi tâyin eder (11).

O halde P. P. programı ile yapılacak teşvik, daha ziyade istihlal malları sanayiinde yapılmalıdır. İstihlal malları sanayiinde yapılan bir ilk faaliyetin tesiri iki türüdür: Birincisi, emsal prensibinin harekete geçmesiyle faaliyetin genişlemesi, ikincisi bu ilk teşvik ile bir de istihlal imkânının uyandırılmış olmasıdır.

P. P. programı, hemen de tahsisen bir âmme inşaatı programı demektir. Bu faaliyetler gerçi istihlal malları sanayiine dahil ise de, gerek istihlal tekniğinin kapitalist olmayışı - yani daha ziyade insan emeğine istinat etmesi - dolayısıyla emsalinin küçük olması, gerekse yeni bir istihlal imkânı yaratmadığı için en uygun noktada yapılmış bir teşvik sayılmaz (12).

Bu hükme, daha ziyade vasatî vaziyete bakarak varmış bulunuyoruz. Yoksa, âmme inşaatı arasında kuvvet istasyonları brajlar gibi önemli istihlal tesisleri de vardır.

Liberal bir iktisat nizamında P. P. programı inşaat faaliyetlerinden daha geniş sahalara yayılamaz. Ancak, bu hudut içinde kalmak şartıyla programın en uygun şekilde tanzim edilmesi bahis mevzuudur.

Karşılaşacağımız son mesele P. P. in ne zaman durdurulacağıdır. Bunun için kalkınmanın başlangıcını beklemek lâzımdır. Fakat bu halde bile masrafların kesilmesi üzerine, depresyonun tekrar başlaması tehlikesi vardır.

Bundan başka olarak masrafların istenildiği anda istenildiği kadar kısılmasına bazı teknik engeller de çıkabilir. Büyük inşaat projeleri herhangi bir anda terkedilemezler. Aynı mülâhaza, fakat aksi şekilde, P. P. nin başlamasında da variddir, yani büyük projelere derhal başlanamaz.

Bu sebeplerden, P. P. nin kâfi miktarda, derhal başlanabilir ve derhal bitirilebilir, küçük inşaatları da ihtiva etmesi lâzımdır. Bu suretle elâstikleştirilmiş olan bir program kalkınma hareketlerine müvazi olarak tedricen daraltılabilir (13).

(11) *ibid*, s. 22 naklen

(12) Yollar, köprüler ve arazi islahlarının müstakbel istihsale hiç yardımı olmadıklarını iddia etmiyoruz. Burada daha ziyade bir derece meselesi bahis mevzuudur.

(13) Sherwood M. Fine, *age*, s. 13.

P. P. programının mahiyetini daha ziyade açıklamamıza yardım edeceği için, diğer bir âmme masrafları programından bahsedelim:

İngilterede Prof. Bowley ve Webb'ler tarafından ileri sürülen bu fikre göre, âmme masrafları refah devrelerinde az yapılmalı ve bu suretle tehir edilmiş olanlar depresyon devresinde teksif edilmelidir. Âmme masraflarının zaman bakımından plânlanması diyebileceğimiz bu programın gayesi, P. P. den daha geniş olup konjoktür dalgalanmalarını önlemek veya yumuşatmaktır. Bu program P. P. ile mukayese edildiği takdirde aşağıdaki hususlar belirir.

1 — Plânlı masraf politikasında yapılan masraflar, geçen refah devresinde yapılmış olan tasarruflarla karşılanırken, P. P. de gelecek refah devresinin fazla varidatına güvenilir. Buradaki fark şudur ki, P. P. genişleyici ve istikbale doğru, diğeri mahdut ve geriye doğrudur.

2 — P. P. fevkalâde, diğeri ise depresyonda teksif edilmiş alelâde kapital yatırımlarından ibarettir.

3 — P. P. programı başlıca istikrazla finanse edilir ve vergilemede de uygun bir politika takip eder. Diğeri için bu endişe de yoktur.

B — FİNANSMAN:

Şimdi madalyonun öteki yüzüne yani P. P. in nasıl finanse edileceğine bakalım:

Gaye umumî faaliyet hacmini genişletmek ve bunun için de piyasaya para zerketmek olduğuna göre, bu masrafların yine piyasadan alınacak paralarla "vergi" finanse edilmesi bahis mevzuu olamaz. Diğer ihtimal istikrazdır. Ve P. P. istikrazla finanse edilir. Ancak istikrazın iki ayrı fonksiyonu, burada iyice belirtmek gerektir.

Birincisi devlet kesesiyle fert kesesinin ayrı ayrı olması ile ilgilidir. Herhangi bir fevkalâde âmme masrafı karşısında, istikraz yolu ile, fertlerin imkânları devlete devredilir.

İstikrazın ikinci fonksiyonu, mevcut imkânların el değiştirmesi değil, imkân yaratmaktır. Bu ikinci fonksiyon her istikrazdan bulunmaz. Fakat P. P. için yapılacak istikrazlarda bulunması lâzımdır. Çünkü, sadece mevcut imkânların P. P. faaliyetine yöneltilmesini temin eden bir istikraz, P. P. nin gayesi bakımından, vergiden farklı değildir.

Yaratıcı istikraz, âtil tasarrufların toplanması hali hariç, ancak fertlerin daha fazla çalışmalarını talep etmek şeklinde olabilir. Bu düşünceyi para ekonomisi terimleriyle şöyle ifade edebiliriz: Yaratıcı istik-

61. Bu defa müracaat edilecek eserlerin ve makalelerin listesi pek fazla uzamıştır.

Sizin için, nisbeten süratli bir iş yapmak bahis mevzuu olduğuna göre, ihtiva ettiği kaynakların hepsini tetkik etmek mümkün olmayacak kadar bu liste fazla tekemmül etmiştir. O zaman, pek eski eserleri, doğrudan doğruya mevzuumuza hedef tutmıyanları çıkarmak suretiyle bir ayıklama yapınız; aynı hizmeti görecekler arasından en yenilerini alıkoynuz. Herhalde müracaat ettiğiniz ders kitaplarında ve mufassal eserlerde zikredilmiş bulunanları muhafaza ediniz (bu ders kitaplarından ve mufassal eserlerden daha yenisini bulmamış olmanız kaydiyle), zira bunların o eserlerde zikredilmiş olmaları belki en mühim eserler olmalarındandır.

Eğer mevzuumuz üzerine yazılmış yeni bir monografi varsa (tez, makale, herhangi bir eser) ona müracaatı ihmal etmeyiniz.

Bu ilk ayıklama, esasen çıkarılmamış olanlara süratle bir göz gezdirerek siz bunu ikmal edeceksiniz. Ekseriya meselâ fihristi gözden geçirmek suretiyle şu veya bu eserin sizin için ikinci derecede faidesi olduğunu hemen anlayacaksınız.

Tam bir tetkik için ancak bir yahut iki yeni monografi ve yahut iki yeni makale alıkoymanız ideal bir şey olurdu. Böylece seçilmiş eserleri çalıştığınız sırada yanınızda muhafaza etmeniz temenniye şayandır. Eğer yapabilirseniz, bu size onların tasnifini çok kısa hülâsalar yaparak muhtasar hale getirmek imkânını verir ki lüzumu halinde doğrudan doğruya metne müracaat ederek bunu ikmal edersiniz.

“Hakikî ilim geniş ve hudutsuz bir şekilde okumak değil, diğer kitaplara müracaat etmek için hususî bir temyiz kabiliyeti ile en iyi eserleri düşünerek mütalâa etmek ve o kitaplarda ihtilâflı meselenin sabit noktasını bulmasını bilmektir.” (Leuglet. Kronoloji levhacıkları cild 1 s. 190).

62. Böylece doktrini tasnif ederken zikredilen kanunları ve mahkeme içtihatlarını not etmek dikkatini göstermişsinizdir.

Burada da vesikalarınızı tamamlamanız icap eder (1).

Bol bol doktrini tetkik ettinizse, bütün mühim kararların ve bütün teşriî metinlerin gösterilmiş olması ve bunun neticesi olarak sizin onla-

(1) Mahkeme içtihatlarının tetkikindeki faide hakkında müra. yukarıda: No. 46-48-2.

New - Deal iktisadî kalkınma için girişilen o zamana kadar görülmemiş derecede muazzam ve cesurca bir hareket idi. Cesurca idi çünkü alınan tedbirlere karşı, akademik ve iş muhitlerinden ciddi itirazlar yapılmakta ve bizzat New - Deal'ciler bile harekete tamamiyle hâkim olamayacaklarını bilmekte idiler. (15).

Alınan tedbirler çok farklı mahiyetteydi. Hemen hemen bütün müellifler bu muhtelif tedbirler arasında gerekli bir ahenk bulunmadığında müttefiktirler. Bu vaziyet New - Deal'in mütenacis bir felsefesi olmadığının bir neticesidir. Muhtelif meseleler karşısında, işin mahiyetine göre, muhtelif mülâhazalar ön plâna alınmıştır.

New - Deal hakkında verilen hükümler, yere batırmaktan göklere çıkarmağa kadar varan değişiklikler arzederler. Şüphesiz ki bu hususta, şimdi bile bir hükme varmak mümkün değildir. Mesele verilecek hükmü ispat etmeyi imkânsız kılacak tarzda vazedilmektedir. Şöyle ki: New - Deal'in tatbikini takip eden yıllardaki kalkınma acaba New - Deal'den ötürü müdür, yoksa New - Deal bu kalkınmayı geciktirmiş midir? Sir W. H. Beveridge ikinciteşrin 1933 de New - Deal için "Amerika belki kalkınma programını kırıp kalkınabilir" demiştir (16).

B — TEDBİRLER VE FİNENSMAN :

New - Deal'in temelleri, mayıs 12, 1933 deki agricultural Adjustment Act, haziran 16, 1933 National industrial Recovery Act ve Roosevelt'in malî politikasından ibarettir.

Gerçi konumuz yalnız âmme masrafları ise de New - Deal'i bütün cepheleriyle kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır. New - Deal tedbirlerini aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

- 1 — Ziraat sahasında alınan tedbirler,
- 2 — Sanayi sahasında alınan tedbirler,
- 3 — Para Banka sahasında alınan tedbirler,
- 4 — P.P.

1 — *Ziraat ve New - Deal :*

Ziraî buhranlar, sinai buhranlardan tamamiyle farklıdır (17). Onlara karşı tamamiyle ayrı tedbirler almak gerekir. Amerika'daki ziraî

(11) Walter C. Teagle - *The Recovery program in operation* - Proceedings of the Academy of political Science Vol. 15 Şubat 1934 - Columbia 1934. s. 44 - 50.

(16) Sir W. H. Beveridge - *Some aspects of the American Recovery program* - *Economica* New Series. Vol I, No. 1-4 1934.

(17) Röpke, *Age*. s. 24 - 25.

istihsal harp içinde son derece inkişaf etmiştir. Harp bitince diğer memleketlerin ziraatleri kalkınmış ve Amerikanın ihracat imkânları daralmıştır. Bu vaziyet bir ziraî istihsal fazlalığı şeklinde belirmiş ve ziraî madde fiyatları son derece düşmüştür. Yapılacak şey ekim sahasını tahdit ve ziraî madde fiyatlarını yükseltmekti. New - Deal A A A ile bunu yapmıştı. Tahdit, ekim sahasını daraltan çiftçilere primler vermek suretiyle teşvik edilmiştir. Bu primler ziraî maddeleri işliyen sınaî branşlarına konulan vergilerle finanse edilmiştir.

Bu temel tedbirlere ilâve olarak, borçların tasfiyesi için çiftçiye geniş krediler ve çiftçilerin pazarlık kudretlerini arttırmak için teşkilâtlar kurulmuştur. A A A ocak 1936 da Âlî mahkeme tarafından anayasaya aykırı ilân edildi (18).

Pek çok itirazlara uğramasına rağmen, ziraat sahasında esaslı gelişmeler elde edildi. Çiftçilerin satın alma kuvvetleri bir hayli arttırıldı.

2 — Sanayi ve New - Deal :

Reise bu sahada salâhiyet veren kanun NIRA'dır. New - Deal'in endüstri sahasındaki tedbirleri çok karışık ve paradoksaldır. Bazı sahalarda, küçük işletmeleri teşvik ile eski rekabet ekonomisinin ihyası gayesi güdülmüş, bazı sahalarda da, monopoller tesis edilmek, ancak bunların hükümet kontrolü altında olmaları istenmiştir. Bu gayelerin tahakkuku aşikârdır ki, endüstrinin az çok bir plânlandırılmasını icabettirir.

New - Deal bu işin Code'lar vasıtasıyla yapmak istemiştir. Code'lar her endüstri branşı için ayrı ayrı tanzim edilip, reis tarafından tasdik edilmiş kaidelerden ibarettir. Bunları Alman kartellerine benzetebiliriz. Code'a giren müesseseler onun hükümlerine riayete mecburdurlar. Bu hükümler, asgarî ücretler, iş saatleri, istihsalin nevi ve miktarı ve fiyatlara dairdir. Code'a girmek esas itibariyle ihtiyarî fakat fiyoluyula gene bankalara aktı ve istenilen para bolluğu ancak 1930 dan

Code hükümlerindeki esas temayül, iş saatlerinin azaltılması ve ücretlerin arttırılmasıydı. Bu suretle hem işsizliği önlemek ve hem de işçilerin satın alma güçlerini arttırmak düşünülüyordu. Ayrıca istihsal masraflarının artması ile tedavül hacmi da genişletilmiş olacaktı. Bu vaziyetten yaratıcı istikrazdan bahsederken söylemiş olduğumuz faydalar bekleniyordu. Ancak, yüksek maliyet masraflarının taşınabilme-

(18) Sebep, kanunlama hakkının kongreden reise geçmesi ve âza devletler hakkına tecavüz mahiyetinde addedilmesidir.

si için, fiyatlarda da bir yükselme olması lâzımdı. Bu imkân daha ziyade para sahasında alınan tedbirlerle temin edilmek istendi.

Nira'nın diğer mühim bir cephesi işçi teşkilâtları hakkındadır. Sendika faaliyetleri teşvik edilmiştir. Nira'nın "işçilerin hürriyet beyanamesi" olduğu söylenir. Bu kanun da mayıs 1935 de Âli mahkeme tarafından aynı sebeplerle anayasaya aykırı ilân edildi. O zamana kadar, bazı ilerlemeler kaydedilmiş, fakat şiddetli itirazlara sebep olmuştur. Bilhassa Code hükümlerine riayeti kontrol etmek pek güçtür. Zaten kanunun ilgasından evvel New - Deal'in merkezi sikleti P.P. ye intikal etmeye başlamıştı.

3 — *Para Banka ve New - Deal :*

Roosevelt'in iktidara geçişini takip eden aylarda buhranın en büyük banka paniği olmuştu. Bunun için evvelâ bankaların durumları tanzim edilmek icabetmiştir. Bu maksatla Mart 1933 den Ağustos 1935 e kadar bir sıra banka kanunları çıkarılmıştır. Bu kanunlarla iki türlü gaye güdülmüştür. Birincisi, oldukça sakat olan Amerikan banka teşkilâtını islâh etmek, ikincisi, para - kredi meselelerini, New - Deal maksatlarına hizmet edecek şekilde ayarlamakti.

İkinci gaye tedavül hacminin genişletilmesini icabettiriyordu. Çünkü kalkınma hareketi için yolları açmak ve zemini hazırlamak lâzımdı. Ayrıca yukarıda izah edilmiş olan sebeplerle fiyatların yükselmesi "enflasyon" isteniyordu.

Bu neticeye iki yoldan gidildi:

1 — Doların miktarını arttırmak ve kıymetini düşürmek. Bunun için reise:

A — Federal Reserve Bankalardan emisyonlarını 3 milyar dolar arttırmalarını istemek veya aynı miktar parayı maliyenin çıkarması,

B — Doları devalüe etmek,

C — 200 milyon dolara kadar gümüş satın almak salâhiyetleri verildi. Fakat nakit para ile yapılan muameleler, umumî muamele hacminin ancak 1/10 unu teşkil ettiği için bu suretle ne kâfi bir genişleme ve ne de kâfi bir fiyat yükselmesi temin edilemedi.

2 — Bunun üzerine kredinin genişletilmesi yoluna gidildi. Bankaların ikrazları ve bankalara tevdiat federal garanti altına alındı. Bankaların yanında kredileri idare edecek malî müesseseler kuruldu. Ancak piyasaya sürülen paraların büyük bir kısmı eski borçların tediyesi

yoluyla gene bankalara aktı ve istenilen para bolluğu ancak 1936 dan sonra belirmeğe başladı.

New - Deal'in en çok tenkit edilen tedbirleri bu sahaya ait olanlardır.

4 — Devlet masrafları programı "P.P." ve New - Deal :

New - Deal'in en belirgin cephelerinden birisi de, girişilmiş olan muazzam âmme inşaatı idi. Bu faaliyete yalnız P.P. nazariyesine uygun bir kalkınma tedbiri olarak değil, aynı zamanda işsizliği önleyici bir yardım tedbiri olarak girişilmişti.

Depresyonun ilk yıllarında işsizlere yardım mahallî devletlere terk edilmişti. 1933 başlarında bu suretle yapılan yardım üç milyar dolara varmış ve âza devletlerin kaynakları tükenmişti. Roosevelt'in reis seçilmesi üzerine Mayıs 12, 1933 de federal Emergeney Act ile yardımı Federal hükümet üzerine aldı. Ancak Amerikan halkının direkt işsizlik yardımlarına aleyhtar olmasından dolayı bu yardım bir iş yaptırılarak verilmiye başlandı. Bunun için Public Work Administration kuruldu. "Kasım 1933" bu idare mart 1934 de bir milyar harcanmış olarak sona erdi. Ancak işsizlere yine muazzam miktarlarda direkt yardım yapılmağa devam edildi. Bu vaziyet bir sene kadar böyle devam etti. Nisan 1935 de Roosevelt'in teklifi üzerine Work Relief Act çıkarıldı ve Work Progress Administration kuruldu. Bu idare çalışabilir işsizlere iş temin edecek, çalışamıyacak durumda olanlara ise âza devletler yardım edecekti. W. P. A. nın 4990 milyon dolar tahsisatı vardır, bununla muazzam bir inşaat faaliyetine girişti. Âmme inşaatı faaliyeti 1941 e kadar devam etmiş ve 12 milyar dolar harcanmıştır (19).

New - Deal'in âmme inşaatı tamamiyle şuurlu bir P.P. değildir. Bilhassa başlangıcında daha ziyade işsizliğe karşı alınmış bir tedbir idi. Bazılarına göre, şuurlu bir P.P. politikası, haziran 1934 de Keynes'in Amerika'ya yaptığı ziyaretten sonra başlamıştır. Gerçi âmme inşaatı yapılmış olduktan sonra maksat ne olursa olsun, aynı neticeleri hasıl edeceği şeklinde bir fikir hatıra gelebilir. Fakat bu doğru değildir. Çünkü yukarıda görmüş olduğumuz gibi P.P. yi P.P. yapan sadece masraf değil onun şekli ve bilhassa finansmanında takip edilen yoldur.

Âmme inşaatına sarfedilen paraların ancak yüzde yirmi beşi mal-

(19) Harold Underwood Faulkner - American Economic History, 5. ci edition s. 651 - 677.

zemeye, geri kalan yüzde 75 i iş ücretlerine gidiyordu.

Finansmana gelince: Sadece P.P. nazariyesine uygun olsun diye değil, aynı zamanda başka çare olmadığı için, New - Deal istikraz yoluyla finanse edilmiştir. İstikrazlar geniş ve kullanılmamış ikraz kabiliyeti olan bankalara hazine tahvilleri satmak suretiyle temin edilmiştir. Bu vaziyet bir nevi emisyon karakterinde olduğu için yaratıcı bir istikrazdır.

Âmme borcu yekûnu 1932 de 19,5 milyar iken 1936 da 33,5 ve 1940 da 43 milyara yükselmiştir. Bu rakamlara göre 1936 da New - Deal için 14 ve 1940 da 23,5 milyar dolar sarfedilmiş bulunuyordu (20).

Bütçe açıkları şiddetli münakaşalara yol açmış ve bizzat Roosevelt'i bile endişelendirmiştir. Ancak New - Deal'den vazgeçmek mümkün olamamıştır.

New - Deal'in vergi politikası, harcama politikasıyla ahenkli değildir. Hattâ istihlâk vergilerine fazla yüklenmek suretiyle, tamamiyle makûs bir yol takip edilmiştir.

1939 dan sonraki harp hazırlıkları New - Deal'i ikinci plâna itmiş ve harp içinde artık bir mesele olmaktan çıkmıştır.

V — N E T İ C E

Depresyona karşı devlet masrafları yoluyla mücadele etmek, bugün artık iyice işlenmiş ve tecrübeler geçirmiş bir teoriye maliktir. Roosevelt idaresi bundan mahrumdu. Bu sebepten bir çok hatalar yapılmıştır. New - Deal'i ekonomik başarıları bakımından kıymetlendirmeyeceğiz. Bu çok münakaşalı bir meseledir. Ancak onun takdir edilecek bir tarafı vardır. O da mukadderata boyun eğmiyen, bilâkis onu kendi elleriyle yapmak istiyen cesur ve atılgan felsefesidir.

Bu araştırmalarımızdan memleketimiz hesabına bazı neticeler çıkarabiliriz: Gerçi buhrana düşmüş bir ekonominin kalkındırılması ile esasen geri olan bir ekonominin kalkındırılması, oldukça farklı meseleler arzederse de yine bazı benzeyişler vardır. Bu sebepten biz, sadece depresyonla mücadele hususunda yazılmış ve yapılmış şeylerden memleketimizin kalkındırılması meselesinde istifade edilebileceğine işaret etmek isteriz.

(20) Sidney Ratner - American Taxation s. 451 - 475.

BİBLİYOGRAFYA

Sidney Ratner — American Taxation - Newyork 1942. s. 451 - 475.

G.D.H. Cole — Practical Economics. "Pelican Books" London. 1937
S. 137 - 218.

Wesley C. Mitchell — Business cycle and their causes. California
1941.

Lionel Robbins — The Economic basis of class conflict and other
essays in political economy - London 1939 s. 213 - 255.

W. Röpke — Konjonktür ve buhranlar - Terc. Ö. C. Sarç. İst. 1947.

G. Von Haberler — Prosperity and depression Geneva 1938.

Malcolm P. Mcnair — Business cycle theories - Cambridge 1938 s.
191 - 233.

Proceedings of the Acedemy of political Science. Vol XV Ocak 1934

Harold Underwood Faulkner — American Economic history. 5 ci
edisyon s. 651 - 677.

Sherwood M. Fine, Public Spending and post-war economic prob-
lems.

MAKALELER :

Paul T. Homan — The pattern of the New Deal - Political Science
quarterly. June 1936 Vol 51 No. 2.

Sir W. H. Beveridge — Some Aspects of the American Recovery
programe, Economica. New Series. Vol. I. No. 1-2 1934.

Otto Nathan — The Nira and Stabilization - the American Econo-
mic Review. Vol 25 Mart 1935 No. 1.